

Mitjans de comunicació i memòria històrica

De la Bisbal al front d'Aragó:

Narcís Lloveras Plaja, corresponsal de *L'Autonomista* de Girona
(1922-1937)

per Jaume Guillaumet i Lloveras

Catedràtic de Periodisme de la Universitat Pompeu Fabra

Resum

Narcís Lloveras Plaja (1876-1947) és un corresponent local que du a terme la seva tasca informativa a la Bisbal de l'Empordà, durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera i de la Segona República, per al diari republicà federal *El Autonomista* de Girona, esdevingut *L'Autonomista* l'any 1933. Des de 1922 a 1936, Lloveras publica setmanalment les seves cròniques, amb atenció especial a la política municipal. Tot i la censura de la premsa durant la dictadura, té dificultats amb l'alcalde i és objecte d'una sanció governativa, que li és aixecada davant del suport de l'associació de periodistes i dels directors dels diaris de Girona. Quan comença la Guerra Civil, a l'edat de seixanta anys, marxa voluntari al front de l'Aragó com a membre de la Divisió Macià-Companys d'Esquerra Republicana de Catalunya, i durant el primer any publica diverses cròniques de guerra. El gener de 1939 s'exilia a Ceret, França, on mor el gener de 1947.

Paraules clau: història dels mitjans, història del periodisme, història del periodisme català, Segona República, periodística, Guerra Civil espanyola

From La Bisbal to the Aragon Front. Narcís Lloveras Plaja, correspondent (1922-1937) for the Girona newspaper, *L'Autonomista*

Abstract

Narcís Lloveras Plaja (1876-1947) was a local correspondent who, during the Primo de Rivera dictatorship and the Second Spanish Republic, worked out of the town La Bisbal (in the Empordà region of Catalonia) for the Girona federal republican newspaper *El Autonomista*, which became *L'Autonomista* in 1933. From 1922 to 1936 Lloveras published weekly articles, which focused mainly on municipal politics. Although his articles had to pass the filter of the dictatorship censor, he had difficulties with the mayor and was the target of a government sanction, which was lifted thanks to the support of the journalists' association and the editors-in-chief of the Girona newspapers. When he was 60 years old and the Spanish Civil War had broken out, he volunteered and went to the Aragon front as a member of the Macià-Companys Division of Esquerra Republicana of Catalonia. During the first year there, numerous reports of his were published. In January 1939 he went into exile in Ceret, France, where he died in January 1947.

Key words: media history, journalism history, Catalan journalism history, The Second Spanish Republic, journalism, Spanish Civil War

Narcís Lloveras Plaja (la Bisbal d'Empordà, 1876 - Ceret, França, 1947) té una activitat periodística intensa i destacada durant la dictadura de Primo de Rivera i la Segona República, entre 1922 i 1937. Durant quinze anys és corresponsal a la Bisbal del diari republicà federal *El Autonomista* de Girona —*L'Autonomista*, des de 1933—, on escriu regularment una mitjana d'un dia a la setmana i durant el primer any de la Guerra Civil publica també cròniques del front. S'estrena com a corresponsal la primavera de 1922, als quaranta-sis anys d'edat. Des de 1905 és vidu de Concepció Martinell Camps, pare d'un fill de vint-i-dos anys i d'una filla de vint. Els seus néts recorden que havia treballat en fàbriques de suro de Palamós —on anava cada dia en l'antic tren petit, o s'hi estava a dispeça— i de Caça de la Selva, on també hauria viscut.

L'activitat periodística de N. Lloveras, com firmà moltes cròniques, té tres etapes clarament diferenciades. Entre abril de 1922, que inicia la seva col·laboració regular, i abril de 1931, firma habitualment El Corresponsal, com és usual a l'època, i s'ocupa de tots els aspectes de la vida local, especialment de la política municipal. Al cap d'uns mesos de l'adveniment de la Segona República, des de gener de 1932, firma habitualment N. Lloveras i posa especial atenció a la vida política de la població. D'agost de 1936 a agost de 1937, publica diverses cròniques des del front d'Aragó, utilitzant també el pseudònim de Gustau Mamerto. A l'edat de seixanta anys, s'havia fet milicià de la Divisió Macià-Companys d'Esquerra Republicana de Catalunya, on més tard hauria estat comissari polític.

El Autonomista és el portaveu principal del partit republicà federal de la província de Girona. Fundat l'any 1898 per Dàrius Rahola i Llorens, propietari i director, fou alternativament setmanari —1898-1904, 1909-1911 i 1911-1916— i bisetmanari —1904-1909 i 1911—, es convertí en diari el febrer de 1916 i deixà de publicar-se a final de gener de 1939.¹ Escrit originàriament en castellà, accentuà l'ús del català d'ençà de la proclamació de la Segona República i es convertí en *L'Autonomista* el mes de gener de 1933. Una observació atenta de la col·lecció del diari durant els quinze anys de la seva col·laboració permet afirmar que és el corresponsal més continuat i regular, i el primer a escriure en català, des del moment mateix de la incorporació.

Multa del governador civil, sota la dictadura

La primera referència de l'activitat periodística de Narcís Lloveras apareix a l'estudi de Lluís Costa sobre la premsa de Girona durant la dictadu-

1. Lluís COSTA (2000), *El Autonomista: El diari dels Rahola: Els orígens del periodisme modern a Girona: 1898-1939*, Girona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, p. 221.

ra de Primo de Rivera,² a propòsit dels problemes que té amb l'alcalde governatiu Jaume Graupera i d'una multa que li és imposada pel governador civil, que li valen el suport del partit federal de la Bisbal i de l'Associació de la Premsa de Girona. En una obra posterior sobre el diari *El Autonomista*,³ el mateix autor situa la incorporació de Narcís Lloveras com a corresponsal l'any 1922. Efectivament, el mes d'abril d'aquest any comencen a publicar-se cròniques de la població amb el títol genèric de «La Bisbal» i la signatura El Corresponsal, seguint la norma que s'utilitza amb els corresponsals d'altres poblacions.

Les cròniques de la Bisbal es diferencien per ser escrites en català, per una major freqüència i per la diversitat i regularitat dels temes. És el corresponsal més prolífic i la Bisbal té un noticiari regular, un cop o més a la setmana. Les cròniques solen estar formades de notes sobre varis temes, cada un dels quals duu un títol indicatiu a l'inici del primer paràgraf. En ocasions, hi ha la data de redacció al peu del text i es veu que han estat escrites el dia abans o el mateix matí, ja que *El Autonomista* és un diari de la tarda. La primera vegada que surt la firma Lloveras és el 9 de setembre de 1924, en la notícia breu d'un suïcidi, redactada excepcionalment en castellà. No torna a signar amb el nom fins l'any 1931 i no ho fa habitualment fins gener de 1932.

En ocasió de la multa que li imposa el governador civil, el diari es refereix expressament «a nuestro querido corresponsal don Narciso Lloveras», el 5 d'agost de 1924. Tot comença amb la crònica de 24 de juliol, dijous, que dedica exclusivament al tema «Higiene» i demana la intervenció del governador civil de la província per a fer resoldre els problemes derivats de la inhibició de l'Ajuntament. En una nova crònica, el 28 de juliol, dilluns, explica l'amonestació que li han fet l'alcalde i un delegat governatiu sobre el contingut de l'anterior i la «desconsideració» amb què ha estat tractat per part de l'alcalde Graupera.

El dimarts de la setmana següent, 5 d'agost, el diari informa de la multa de 500 pessetes,⁴ imposada per un escrit que havia estat sotmès a la censura prèvia establerta per la dictadura des de setembre de 1923. La nota mateixa del diari presenta tres paraules censurades —deformació dels tipus de plom que les fa il·legibles— referides a l'alcalde Jaume Graupera, nomenat governatiu per la dictadura en substitució de l'alcalde electe anterior.⁵ Lloveras no abandona l'atenció informativa i críti-

2. Lluís COSTA (1995), *La dictadura de Primo de Rivera (1923-30): Comunicació i propaganda a les comarques gironines*, Barcelona, Rafael Dalmau, p. 44-45 i 207.

3. Lluís COSTA (2000), *El Autonomista: El diari dels Rahola: Els orígens del periodisme modern a Girona: 1898-1939*, Girona, Col·legi de Periodistes de Catalunya, p. 104 i 224.

4. 500 pessetes equivalien a un salari mensual alt de periodista, a Barcelona.

5. Jaume Graupera Serra va ser durant molts anys regidor i cap del partit republicà radical d'Alejandro Lerroux. Es deu a la seva iniciativa la decisió municipal de donar el nom de Paral·lel —en honor del seu líder, també conegut com a «emperador del Paral·lel»— a la urbanització de l'antic Camí Vell, actual avinguda de Clavé. Vegeu Pere LLOBERES (1987), *Cròniques de la meua*

ca a les qüestions de la higiene local. El dia 9 d'agost, dissabte, hi insisteix per tercera vegada, recordant que en les anteriors ha estat amonestat i «penyorat». L'11 d'agost, dilluns, hi torna amb una nota breu en què dóna compte d'una inspecció.

Per una nota del diari mateix, de 20 d'agost de 1924, sabem que la multa ha estat rebaixada de 500 a 100 pessetes pel governador civil accidental i que el partit republicà federal de la Bisbal ha obert una subscripció per a pagar-la en solidaritat «con los serenos y razonados escritos y comentarios sobre higiene y administración publicados en *El Autonomista* por nuestro activo Corresponsal en aquella ciudad, don Narciso Lloveras».

La multa al corresponsal Lloveras havia estat un dels darrers actes del governador civil cessant, Arturo Carsi. El nou titular del Govern Civil de la província, Juan de Urquía, resulta ser un antic periodista.⁶ El 3 de setembre, en la recepció de presentació a la premsa de Girona, el director d'*El Autonomista*, Dàrius Rahola, li planteja el cas de la multa al seu corresponsal, que el governador declara perdonada a l'acte: «haciendo una cruz de absolución con la mano, dijo: "Nada, perdonada!"». Dues setmanes més tard, Lloveras és un dels tres representants del diari que assisteix a un banquet ofert per la premsa al governador, segons la ressenya publicada el 18 de setembre. En el torn dels elogis que la majoria de directors fa del nou governador, Dàrius Rahola, que a més de propietari i director és dirigent destacat del partit republicà federal de Girona, aclareix que la seva presència a l'acte es deu només a la condició de periodista. Quatre dies més tard, el 22 de setembre, el corresponsal publica una nota del pas del governador per la Bisbal, procedent del cap de Sant Sebastià i de Palafrugell, i fa notar que també l'ha saludat, «recordant antigues relacions amicals i de companyerisme».⁷

Exaltació i defensa del règim republicà

Des de la proclamació de la República, el 14 d'abril de 1931, fins a la darrera aparició d'un text seu, el 22 d'agost de 1937, Narcís Lloveras pu-

ciutat, Ajuntament de la Bisbal, p. 47-48. A part del problema amb Lloveras, també altres periòdics havien criticat la seva actitud, segons Lluís COSTA (1995: 45).

6. Juan de Urquía Redecilla, militar, havia estat director de *The Kon Leche* de Manila, col·laborador d'*El Nacional* i *El Fusil* de Madrid, fundador de *La Patria* (1900) i col·laborador d'*El Correo Español* de Buenos Aires, segons Antonio LÓPEZ de ZUAZO ALGAR (1981), *Catálogo de periodistas españoles del siglo XX*, Madrid, Facultad de Ciencias de la Información, p. 623.

7. En el perdó de la multa hi podria haver influït que Lloveras hagués estat corresponsal o col·laborador del periòdic *The Kon Leche* de Manila, dirigit per de Urquía, segons Lluís COSTA (1995: 45) i (2000: 104). Sembla que Lloveras va ser a les Filipines durant el servei militar. D'acord amb la documentació sobre quintes conservada a l'Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal, formà part del reemplaçament de 1895. En la primera crònica com a milicià, el 10 d'agost de 1936, fa referència a quatre anys d'experiència en una guerra colonial.

blica almenys 278 cròniques, 18 de les quals durant la Guerra Civil. La dedicació creixent al periodisme queda reflectida en el Padró Municipal de la Bisbal de 1930, on figura registrat com a periodista, mentre que en padrons anteriors ho havia estat com a «taponero».⁸

Els tres primers anys són els de més producció. Un total de 73 cròniques publicades l'any 1931, de les quals 57 d'ençà de l'adveniment de la República. Podem imaginar un nombre semblant per a 1932, any en què la col·lecció estudiada només comprèn d'agost a desembre, a més d'alguns dies de gener;⁹ la xifra resultant és de 34. L'any 1933 són 82. El 1934 el nombre baixa a 56, amb la particularitat que en el darrer trimestre només en publica una al mes. La suspensió de l'Estatut d'autonomia i l'empresonament del president i del consell executiu de la Generalitat, com a resultat del fracàs de la insurrecció del 6 d'octubre, marquen una disminució de l'activitat periodística de Lloveras. Només publica tres cròniques durant el darrer trimestre, cap als mesos de gener i febrer de 1935 i quatre entre març i agost, de nou firmant El Corresponsal. El 19 d'octubre saluda els lectors després «d'un llarg temps d'absència» per causes alienes a la seva voluntat i reprèn la regularitat de les cròniques fins al mes de maig de 1936. Només hi ha una crònica més al juny i una altra primers de juliol, abans de l'alçament militar. A l'agost, comença la seva activitat com a corresponsal de guerra, formant part d'un grup de vint-i-sis milicians voluntaris de la Bisbal.

A les cròniques dels primers dies d'abril de 1931 sobre les eleccions municipals a celebrar el dia 12, El Corresponsal ja es mostra partidari de la llista catalanista i antidinàstica encapçalada per Pere Lloberes, amb cinc republicans federals entre els vuit candidats. S'hi refereix com «la nostra candidatura» i parla críticament de les altres i de les maniobres i coaccions electorals que es produeixen a la Bisbal. Amb la victòria aclaparadora aconseguida, el dia 14 d'abril publica una crònica eufòrica titulada «En el Baix Empordà de fet ha estat proclamada la República». Un títol semblant —«El poble proclama la República»— encapçala tres dies després la ressenya entusiasta de la celebració popular del mateix 14 al vespre, que acaba amb unes paraules que amb el temps poden ser llegides com un presagi:

La República Federal¹⁰ ha nascut ben consolidada perquè el poble així ho ha disposat, i sabrà defensar-la malgrat tots els sacrificis.

8. Fons de l'Ajuntament de la Bisbal a l'Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal. Agraïxo a l'arxivera Maria Teresa Soler les atencions dispensades.

9. Hem treballat amb la col·lecció més completa, que és la de la Biblioteca Pública Popular de Girona.

10. Encara no s'havia produït l'acord amb el Govern provisional de la República que substituïria la República Catalana proclamada per Francesc Macià per la Generalitat de Catalunya, i recuperaria la desapareguda institució medieval.

La crònica del 22 sobre la constitució del nou ajuntament va firmada per N. Lloveras, però, amb l'excepció del 6 de juny, durant tot l'any seguirà firmant com El Corresponsal. Llevat de la informació d'actes polítics com els incidents d'un míting regionalista o la visita del president de la Generalitat Francesc Macià, tots dos el mes de juny, torna a l'estil ja establert de crònica local. Les sessions de l'Ajuntament són objecte d'una ressenya exhaustiva i descriptiva, a la manera d'acta. Així ho evoca en acomiadar el primer consistori republicà, el 26 de gener de 1934, amb una «Nota del cronista»:

Durant tot el període de l'actuació d'aquest Consistori, ens hem limitat a la més imparcial actitud en les nostres cròniques municipals: mai per mai no ens ha guiat un esperit mesquí o tendencios. Les nostres informacions municipals han estat fetes amb tota equanimitat, sense partidismes de cap mena. Hem posat al servei del primer i únic municipi bisbalenc tota la nostra intel·ligència de què som capaços, en matèria de reportatges municipals, per bé que la seva obra repercutís i fos assimilada pels altres municipis de les nostres contrades.

Feta aquesta observació, el cronista fa un elogi encès d'aquest consistori, que «ha estat un espill de moralitat i honestat en l'administració dels cabals comunals», i s'estén en algunes consideracions sobre l'abast positiu de la seva obra. Uns mesos després, el 7 de maig de 1934, dóna compte de la mort de Jaume Graupera i Serra, l'alcalde de la dictadura per la crítica al qual havia estat multat pel governador. En recorda l'actitud despòtica, però li ofereix el seu perdó:

Pel que fa a nosaltres i malgrat els greuges que vàrem rebre d'ell, no li servem cap àtom de rencor, com tampoc ens hem valgut dels mitjans que han estat al nostre abast per a donar-li la repulsa que es mereixia. No som venjatius i li perdonem totes les ofenses. Al fi i al cap va ser un ciutadà equivocat.

En mostrar els seus respectes al difunt i les condolences als familiars, l'acomia amb una expressió d'origen masònic, «desitjant que la terra li sigui lleu».

A la Divisió Macià-Companys

El 10 d'agost de 1936 es publica la primera de les tretze cròniques del «Diari d'un Milicià empordanès», signat per Gustau Mamerto, nom que ja havia utilitzat el 5 de juny anterior. Són peces esporàdiques —5 i 21 de setembre, 7 i 27 d'octubre, 13 i 21 de novembre i 1, 8 i 14 de desembre de 1936; 21 de gener, 25 de març i 1 de maig de 1937— en les quals dóna

ras» davant de càrrecs de la Generalitat per aplanar els obstacles que trobaven els bisbalencs per incorporar-se a les columnes d'ERC.

Les anècdotes del milicià de seixanta anys amb qui l'autor s'identifica i a qui tothom es refereix com «l'avi» i «el abuelo» són presents a la major part de les cròniques, que aporten poca informació sobre l'estat real del front de guerra. Hi ha el relat d'alguna escaramussa i de l'entrada en alguns pobles, però les cròniques les dedica principalment al relat de les relacions dels milicians amb els habitants dels pobles del front d'Aragó, amb una exaltació reiterada de la germanat entre catalans i aragonesos i de l'esperit antifeixista, amb concerts i altres activitats culturals i recreatives. En la crònica del dia 1 de desembre de 1936, hi ha una referència no del tot explícita a la condició de comissari polític que Lloveras hauria tingut al front, segons recorden els seus néts. Parla «d'una obra informativa en virtut d'una missió especial recomanada per qui deu i pot».

Són les nou del matí del dia 25 (de novembre) quan l'auto es para en aquesta Comissaria per a una excursió d'informació del que passa en el front d'aquest sector. Un oficial d'aviació, el corresponsal de guerra de *Treball* i el cronista pugem amb destí determinat a l'objecte de comprovar les informacions de guerra ja publicades i de la moral dels nostres abnegats milicians que lluiten enmig de tots els elements que més perjudiquen la salut i la moral combativa, però segons hom ha constatat no hi ha elements que hi valguin, ja que tots, absolutament tots, lluiten per l'ideal més sublim, magnífic i humanitari com és l'alliberació de l'esclavatge, l'amor entre els homes i la justícia social.

En la crònica del 21 de novembre ja havia dit que li seria encomanada una missió especial que li permetria dedicar «alguns reportatges» a explicar la vida dels milicians a diferents llocs del front. L'elogi que els fa també serveix per apuntar una crítica indirecta als qui no són al front. El 25 de març de 1937 aborda directament el problema de milicians que es fan forts a la rereguarda i retenen armes que fan falta al front, en referència, potser, als problemes que hi havia a la Bisbal, on la CNT controlava l'Ajuntament des d'octubre de 1936 en què fou destituït el consistori governat per ERC.¹¹

El nom de Narcís Lloveras reapareix el 10 de març de 1937, com el «nostre representant en la Divisió Macià-Companyans», amb una sèrie irregular de cròniques de *L'Autonomista al front d'Aragó*. La primera és datada a Utrillas, dos dies abans. Se'n publiquen quatre més, els dies 22 de març des de Fuentes Calientes, 14 i 26 de juny des de La Puebla de Híjar i Lécera, i 22 d'agost de 1937 des d'Alcanayís. El solapament temporal entre les últimes cròniques del milicià Mamerto i les primeres

11. Vegeu Jordi FRIGOLA ARPA (2003), *La Bisbal*, Girona, Diputació de Girona, col·l. «Quaderns de la Revista de Girona», núm. 109, p. 76-77.

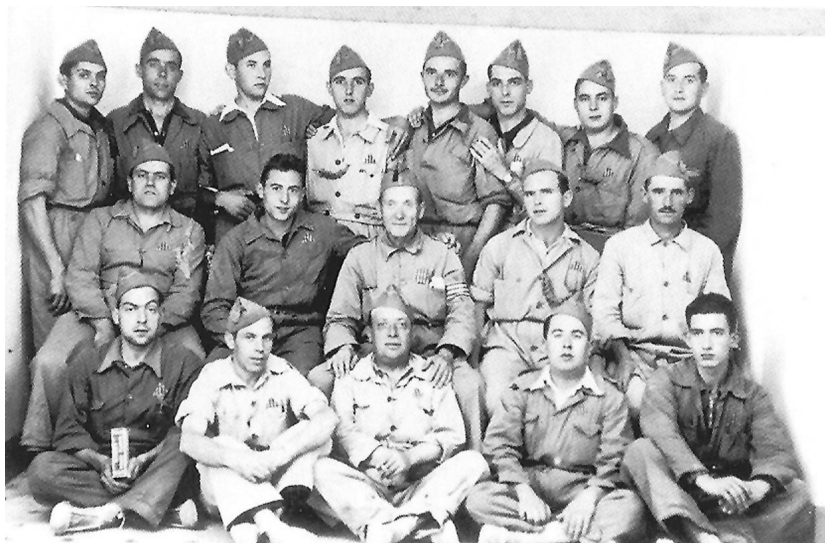

Figura 2. Fotografia dels milicians de la Bisbal inclosos a la Divisió Macià-Companys. L'home més gran assegut al mig del grup és Narcís Lloveras Plaja.

del periodista Lloveras permet veure una distinció en el punt de vista informatiu.

Aquestes cinc cròniques corresponen a tres moments diferents. Les dues del mes de març—titulades «Aspecte macabre» i «En tots els combats, la Divisió Macià Companys ha emplenat una pàgina de glòria»—són d'una visita a la zona del front que anomena *Extrem Sud-Ebre*, que controla la Divisió d'ERC. Des d'un pic de 1.800 metres d'alçada el cronista contempla una àmplia zona coberta de cadàvers insepulcres de tropes alemanyes, italianes i marroquines, després d'un llarg combat de setze dies. A la segona, dóna alguns detalls d'operacions sobre les quals la premsa havia informat poc,

només que la nota oficial facilitada per l'Alt Comandament de la nostra Divisió, per no comprometre les operacions futures, ja que la discreció imposava una norma per a què els facciosos no poguessin valer-se d'unes informacions que els haguessin afavorit a no ser el silenci que les circumstàncies imposaven.

A més d'una justificació extensa de la censura de guerra, el cronista comenta despectivament l'escàs nombre de falangistes que lluiten al costat de les tropes estrangeres i els compara amb elements de la rereguarda:

El comandament estranger sap prou bé que no pot confiar ni en el seu coratge ni valentia per defensar la seva pròpia causa. Tenen més de malvats que de combatents els nostres feixistes. Són uns «valents», això sí, quan es tracta d'afusellar aquells que han caigut en desgràcia en les comarques on ells predominen. Fan com aquells armats de la rereguarda que demostren llur valentia quan surten de la taverna i saben que se les han d'heure amb la gent pacífica i completament desarmada.

Les dues cròniques del mes de juny —«Catalunya a tots els sectors» i «Els crims dels feixistes»— són el resultat de

l'excursió efectuada a tots els principals sectors, perquè poguéssim copsar les impressions més afalagadores de l'exèrcit popular destacat a totes aquelles poblacions on l'enemic es troba, en molts d'ells, a menys de cinc-cents metres de distància.

El més destacat són els testimonis sobre els horrors de l'altra banda que recull de boca de persones escapades del bàndol feixista, tant pel que fa als assassinats de civils com al maltractament a les vídues de republicans que estaven embarassades. L'última crònica signada per Narcís Lloveras a *L'Autonomista*, a finals d'agost de 1937, és la ressenya d'una visita al front del president Companys i de la calorosa acollida que li fa la ciutat d'Alcanyís.

Mort a l'exili

En acabar la Guerra Civil, el nom de Narcís Lloveras Plaja¹² figura en una llista mecanografiada de «Individuos de esta ciudad que han ingresado como voluntarios en el Ejército Rojo», entre un total de trenta-dues persones.¹³ En els darrers dies, Lloveras havia passat per Olot, on la seva filla Carme s'havia casat i havia tingut dos fills i una filla, per acomiadar-se i travessar els Pirineus, i s'havia instal·lat a Ceret, municipi tocant la frontera. D'acord amb el testimoni de la família, el seu domicili al carrer de l'Hospital, núm. 7, de la Bisbal va ser registrat per les noves autoritats. En absència seva, va ser detingut el seu fill Joan Lloveras Martinell, de trenta-vuit anys, de professió músic, casat i amb una filla a la població veïna de Llagostera. Tot i que no havia anat a la guerra ni tenia cap significació política, fou tancat a la presó de Girona durant gran part de l'any 1939.

12. En aquest i alguns altres casos, el cognom apareix escrit Lloveras o Lloberes, per mimesme amb el de Pere Lloberes, primer alcalde de la Bisbal amb qui no té pas parentiu.

13. Carpeta de la Comissaria d'Ordre Públic de la Generalitat, 1937-1939, Arxiu Històric Comarcal de la Bisbal.

Figura 3. Retrat de Narcís Lloveras enviat als seus fills des de Ceret, després de la guerra.

L'escriptor Carles Rahola, germà del propietari i director de *L'Autonomista*, que s'havia quedat a Girona, va ser detingut, condemnat a mort i executat el mes de març de 1939, imputat per tres textos publicats l'any anterior, dos dels quals eren articles al diari.¹⁴ Dàrius Rahola havia marxat a Perpinyà, on va morir l'any 1940, després que ell i la seva família fossin desposseïts del diari i la impremta, que foren utilitzats per la nova premsa falangista.

A finals de febrer de 1947, sense haver-lo pogut veure més i amb una correspondència limitada, el seu fill Joan rep una carta del propietari de la fàbrica de suro de Ceret on Narcís Lloveras Plaja havia treballat els

14. Vegeu també Lluís Maria PUIG i OLIVER (1979), *Carles Rahola, un ciutadà de Catalunya*, Barcelona, Edicions del Cotal; Narcís-Jordi ARAGÓ (1987), «Guerra Civil i premsa de Girona: història d'una destrucció», *Annals del Periodisme Català* (Barcelona), 10, p. 22-31; Josep BENET (1999), *Carles Rahola, afusellat*, Barcelona, Empúries; Xavier CARMANIU (2006), *Carles Rahola, l'home civilitzat*, Girona, CCG.

darrers anys. Li comunica la seva mort, esdevinguda el dia 24 de gener de 1947, després d'una breu malaltia, el dia abans de complir setanta-un anys, i li explica el sentiment que la seva absència ha deixat.

L'enterrament efectuat el dia 26 fou una manifestació de dol a la qual hi prengueren part tots els catalans i espanyols exiliats i un bon nombre d'amics francesos que voleren també testimoniar l'afecte i la simpatia que sabé guanyar-se el nostre plorat amic durant el transcurs del seu sojorn a Ceret, malgrat que s'escaigué un dia inclement, amb 1 metre de neu pels carrers i tenint d'atravessar més d'un quilòmetre per anar al Cementiri.

Tres corones foren ofertes a la seva memòria: una del personal de la casa; una altra, dels amics francesos, i la darrera, de tots els catalans i espanyols residents a Ceret. El fèretre fou conduït a braços per espanyols, en defecte de poder transitar el cotxe funerari a causa de la neu i de les gelades.